

Міхно Олександр Петрович,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
директор Педагогічного музею України,
e-mail: amihno@ukr.net*

ПІДРУЧНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР. У ФОНДАХ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ

***Ключові слова:** Українська революція 1917–1921 рр., українська мова, українська література, підручник, Педагогічний музей України.*

Педагогічний музей України як центральний профільний музей з історії освіти зберігає у своїх фондах рідкісні видання праць відомих педагогів, фахові педагогічні періодичні видання, підручники, дитячі книги. З метою оприлюднення результатів наукового опрацювання цих джерел у формі каталогів книжкових музейних колекцій у 2015 р. музеєм започатковано видавничу серію «Бібліофонд Педагогічного Музею».

У 2017 р. науковцями музею підготовлено черговий випуск серії – каталог-путівник «Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного музею України» [1], у якому представлено всі видання зазначеного періоду, що зберігаються у фондах музею у складі колекції «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.», яка входить до наукового об'єкту «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.), що становить національне надбання. Видання присвячене 100-річчю подій Української революції 1917–1921 рр.

Період 1917–1921 рр. посідає особливе місце в історії України. Це драматичний, вкрай суперечливий і водночас насичений важливими подіями час.

Культурні процеси тих років мали всі ознаки національного відродження і багато в чому визначили подальший розвиток української культури. Цей час можна з впевненістю назвати ренесансом українського книговидання, адже саме тоді вперше в історії української культури преса та видавнича діяльність набувають такого стрімкого розвитку. Лише протягом 1917 р. в Україні виникло близько 80 нових видавництв, а у 1918 р. їх налічувалося вже понад 100. Українська книга 1917–1921 рр. яскраво засвідчує піднесення національної свідомості, прагнення українського народу мати нову школу, вільну пресу, дитячу літературу, зрештою, власну мову, культуру, державу.

Мета і завдання каталогу-путівника «Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного музею України» – не лише докладний бібліографічний перелік літератури, а й представлення фактологічних відомостей, які допомагають розкрити історію створення та подальшу долю конкретного видання. Ці відомості систематизовано в анотованих покажчиках «Автори, перекладачі, редактори, упорядники, художники, видавці», «Культурно-освітні та педагогічні організації» і «Видавничі організації». Крім того, каталог-путівник містить такі покажчики: іменний, назв творів друку, культурно-освітніх та видавничих організацій, друкарень, місць видань творів друку, печаток, штампів, присвят, епіграфів та інших поміток.

Загалом у фондах Педагогічного музею України зберігається 163 українські видання 1917–1921 рр. Відповідно до Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання, науковцями музею віднесено до українських видань періоду 1917–1921 рр. книги та

періодичні видання, надруковані українською мовою, та надруковані іншими мовами на території сучасної України. Каталог складається із трьох частин: «Книги українською мовою» (103 видання), «Книги іншими мовами» (22), «Періодичні видання» (38).

З-поміж внесених у каталог видань значне місце належить підручникам і навчальним посібникам з української мови і літератури: 16 книжкових і одне періодичне видання. Подаємо їх перелік.

1. **Український Букварь** / По підручнику А. Потебні уложила С. Русова. Вид. 2-ге. Полтава, 1917.
2. **Український букварь** / Уложила комісія «Кубанського Українського Товариства Шкільної освіти». Катеринодар, 1917.
3. **Наша рідна мова: Перша читанка** / склала Марія Грінченко. Київ, 1918.
4. **Наше слово: Українська читанка. Ч. 2: Для 3-го і 4-го класів середньої та вищої початкової школи** / Уложив В. Дога. Київ, 1918.
5. **Рідні колоски: Читанка для молодших класів гімназії. Частина 1** / Зложила О. Стешенко. Київ, 1918.
6. **Тимченко Є.** Українська граматика (Для III і IV класів шкіл середніх). Київ, 1918.
7. **Українська граматка до науки читання й писання** / Зложив Б. Грінченко. Київ, 1918/
8. **Ясні зорі: Читанка для другого і третього років шкіл початкових. Ч. IV. Літо** / Михайло Рудинський. Полтава, 1918.
9. **Курило О.** Початкова граматика української мови. Ч. 1. Київ, 1919.
10. **Рідна школа: Читанка третя** / Склав Спиридон Черкасенко. Київ, 1919.

11. **Український Букварь** / По підручнику А. Потебні уложила [та автор передмови] С. Русова. Видання 4-те. Київ, 1919.
12. **«Ясне Сонечко»**: Граматка з малюнками та з поясненнями для вчителя / Уложена гуртком слобожан під керуванням П. Г. Ковалевського. Харків, 1919.
13. **Гаєвський С.** Теорія поезії: Для середніх шкіл і самоосвіти. Київ; Кам'янець-Подільський, 1921.
14. **Найголовніші правила українського правопису**: Затверджені Українською Академією Наук та Народнім Комісаром Освіти Гриньком. Харків, 1921.
15. **Перша читанка**: Для народних шкіл / уложив Ярослав Конопасек. Прага, 1921.
16. **Хрестоматія нової української літератури** / Составил проф. Н. К. Грунский. Киев, 1919.
17. **Фаховий педагогічний часопис «Вільна українська школа» (1917-1920)**.

Варто відзначити, що всі видання, вміщені у каталозі-путівнику, опрацьовані *de visu*, що дало змогу розкрити зміст видань, а також застосувати повний бібліографічний опис, без скорочень, зі збереженням усіх відомостей, представлених на титульному аркуші та у змісті. Розкрито псевдоніми та криптоніми, встановлені місце й рік видання книги, відсутні на титульному аркуші; максимально збережено особливості орфографії описуваних видань.

Усі представлені в каталозі-путівнику видання оцифровано. Посилання для завантаження у форматі PDF та розмір файлу подано після кожного бібліографічного опису. Кінцевий елемент опису — відповідні шифри зберігання книг у фондах музею.

Наведемо приклад бібліографічного опису та інших відомостей про видання «Початкова граматика української мови» О. Курило, які містить каталог-путівник:

- повний бібліографічний опис:

72. Курило О. Початкова граматика української мови. Ч. 1. / Олена Курило. – Видання 3-є, виправлене й доповнене. – [Київ: Видавниче Товариство «Криниця». Друкарня Т[оварист]ва «Криниця» 1919, липень]. – 60, III с. – 151–165 тисячі. – 6 гривень. Написи чорнилом: з боку науково-пед. відділу Цент... Наркомосвіти передано до передруку цієї книги... Необхідно віддрукувати в кількості до 30000 примірників. Зав. Наук. педаг. відд. т. Ол. Синявському; 1921.IV.13. прошу дати рецензію; Підпис.

- Посилання для завантаження електронної копії видання, розмір файлу, шифр зберігання у фондах музею:

<https://goo.gl/DWoAsN> 33 MB

- зміст видання:

Від автора. Склади. Звуки. Основа й закінчення. Корінь, наростки й приставки. Зложені слова. Частини речення. Частини мови. Відмінні частини мови. Прислівник. Причасники-прислівники. Прийменник. Злучник. Вигук. Деякі особливості української мови. Назви розділових знаків.

- Відомості про автора та інших осіб, пов'язаних з виданням з анотованого покажчика «Автори, перекладачі, редактори, упорядники, художники, видавці»

Курило Олена Борисівна (1890 – після 1946?) – український мовознавець, педагог. Від 1892 жила й виховувалася у Варшаві. У 1911 вступила на відділ слов'янознавства історико-філологічного факультету Вищих жіночих курсів при Варшавському університеті, які закінчила 1913, склавши іспити на звання вчительки з педагогіки, історії педагогіки та методики російської мови. Зацікавилася україністикою під впливом Є. Тимченка, який у 1913–1915 викладав на Вищих жіночих курсах. Від 1917 у

Києві: викладала українську мову та її методику на Курсах для військових старшин, на Педагогічних курсах та курсах для учителів залізничних шкіл, у Вищому інституті народної освіти ім. Драгоманова, брала активну участь в українізації школи в перші роки існування Української держави. 1918 написала найпопулярніший на той час підручник – «Початкова граматики української мови» (ч. 1–2), – що до 1926 перевидавався 10 разів. Після короткочасного арешту в лютому 1933 за безпідставними звинуваченнями у приналежності до «контрреволюційної націоналістичної організації», рятуючись від репресій, змушена виїхати до Москви, де викладала. Однак у жовтні 1938 її заарештовують удруге і засуджують до 8 років таборів. У квітні 1939 її вислано в Карагандинський табір (Казахстан). Звільнена 5 жовтня 1946. Подальша її доля невідома. –72, 73, 127, 130, 131, 134, 136, 138.

Синявський Олекса Наумович (1887–1937) – український мовознавець і педагог, провідний діяч у нормуванні української літературної мови в 1917–1931, фактичний редактор остаточного тексту «Українського правопису» (1927). Закінчив Харківський університет (1916). У 1919–1920 працював редактором у видавництві «Союз» (Харків), яке друкувало шкільні підручники та художню літературу для дітей. Безпідставно заарештований і страчений 1937 р. –67, 72, 82

• Відомості з покажчика «Видавничі організації».

«Криниця» – кооперативне видавниче товариство. Діяло в 1911–1920 у Києві, потім увійшло до складу видавничої секції Вукоопспілки. Спочатку видавало переважно художню (твори С. Васильченка, М. Левицького, Н. Романович-Ткаченко та ін.), а пізніше й науко-во-популярну та навчальну літературу, а також ноти, листівки тощо. Випускало серії «Народна бібліотека», «Театральна

бібліотека», «Шкільна бібліотека», «Світова бібліотека». Перевидало низку творів І. Карпенка-Карого, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, П. Куліша, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Т. Шевченка, праці М. Драгоманова. У 1914 надрукувало «Кобзар» Т. Шевченка, в 1917–1918 – 5-томне зібрання творів М. Коцюбинського. Публікувало книги для дітей, українські переклади творів Г.-К. Андерсена, Джека Лондона, М. Метерлінка, Гі де Мопассана, А. Франса. –4, 5, 8–10, 20, 29, 32, 58, 72, 73.

Таким чином, інформація, подана у бібліографічному описі та в анотованих покажчиках, є значною допомогою науковому співробітнику музею у його роботі, адже дає змогу цікаво представити відвідувачу конкретне видання, поінформувати про всіх людей, причетних до його створення та виходу в світ, розповісти про долю книги на основі вміщених у ній штампів і печаток і т.д. Електронна копія видання знаходиться у відкритому доступі і дослідники можуть вільно ним користуватися.

З метою надання зацікавленому читачеві якнайширшого доступу до серії «Бібліофонд Педагогічного Музею» видання виходить у двох варіантах: друкованому та електронному, який розміщено на сайті Педагогічного музею України <http://ptmu.in.ua/> у розділі «Публікації» та у Електронній бібліотеці НАПН України.

Література

Українська книга 1917–1921 рр. у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / Пед. музей України; [укладачі : В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Київ: ПМУ, 2017, 172 с.; іл. (Сер. «Бібліофонд Пед. Музею» ; вип. 3).